

KIRÁLY ALADÁR

A
NYÍREGYHÁZI

GETTÓ

TÖRTÉNETE

A szerző saját kiadása

Fordítási és közlési jog fenntartva.

A fedőlapot rajzolta: Szalay Pál festőművész.

Készült: Venkovits K. Lajos könyvnyomdájában,
Nyíregyháza Zrínyi Ilona-utca 9. szám. — 1946.

TARTALMA:

I. RÉSZ:

A nyíregyházi gettó története.

II. RÉSZ:

Mi az igazság?...

Felvilágosító közlemények
a keresztény magyarok szá-
mára a zsidókérdésről.

Ahánlom minden, embertársamnak, akik az üldöztések és sanyargatások idején velünk éreztek, rajtunk segíteni igyekeztek, akik hisznek az emberi humánumban és az steni örök igazságban.

A szerző.

Előszó

Midőn férfikorom delelőjén túl a nyíregyházi gettó történetét írom, lelkemben sajátságos érzések vibrálnak. Lelki szemeim előtt vonalnak el üldözött testvéreim tizezrei megkínozva, meggyötörve, görnyedt hátukon cipelve a fájdalom és szenvedés súlyos terhét. E látomástól szabadalni nun tudok, belső suggalat diktálja az írást, hogy ezen keresztül belekláltsam a világba: Embertestvérek! ide figyeljetek, az én zsidó testvéreimmel mi történt!

A történelem a szenvedések népének ismer bennünket és midőn mérlegelő szemmel tekintek vissza a múltra, — arra a nuútra, amelyben testvéreimet gyötörték, gyalázták, gyilkolták, akkor fájdalmasan csendül meg bennem az a szomorúan megszokott kérdés: Még mindig!... és még. meddig.?...

A szenvedések könyvét írtam meg, fogadjátok szívesen és okaljon minden embertársam belőle.

Nyíregyegykáza, 1946. augusztus hó

A szerző.

A ZSIDÓKÉRDÉS

AZSIDÓKÉRDÉS már 1848 előtt is a magyar politika középpontjában állt. Az 1840-iki országgyűlés valóban megtett minden, hogy a zsidók és a zsidó vallás egyenjogúsítását törvénybe iktassák. Ez nem sikerült nekik, mert a főrendek visszautasították az alsó tábla javaslatát. Ha az alsó tábla szándéka nem is valósulhatott meg, de elhangzott az alsó táblán egy, az igazságérzettől áthatott beszéd *Dubraviczky Simon* Pest megye követe ajkáról, míg a főrendi táblán *Br. Eötvös József* tartott nagyhatású beszédet; felszólalásában a tiszta emberszeretetet és az elnyomott emberlestvérein való segíteni akarás vezérelte.

Elkövetkezett az 1843—44-ik évi országgyűlés, mely azonban a zsidók ügyét semmivel sem vitte előre. Bár, mikor Debrecen követe gyűlölködő felszólalással támadt a zsidók ellen, azt Borsod vármegye követe, *Palóczy László* erélyesen visszautasította.

A zsidókérdés nem nyert megoldást az 1848—49 szabadságharc előtt, sem utána, mert ezt a kérdést mindig új formában tállalják fel.

Az 1914—18. kis világháború elvesztése a monarchia összeomlását eredményezte. Magyarország visszanyerte függetlenségét és már úgy látszott, hogy a feudális Magyarország a történelem süllyesztőjébe kerül és a magyar nép a demokratizálódás útjára lépve, elfoglalja az őt megillető helyét a demokratikus népek társaságában. A sore azonban ezt nem így akarta. A demokratikus és szociális igazságon alapuló politikai gondolat még gyöngé palánta volt a magyar életben.

A sötét, reakciós erők összefogva. Szegedről rohamot indítottak a gyöngé demokrácia megdöntésére és ez sikerült is nekik. Szegeden megjelenik *Horthy Miklós* volt altengernagy. *Gömbös Gyula* volt vezérkari százados és reakciós társasága.

Ez a társaság indítja el a fajvédelmi és revíziós gondolatot amit ők szegedi gondolatnak neveztek el.

Történelmi tény, hogy ezen gondolatnak életrehívói voltak az első fasiszták az egész világon. Ez a gondolat volt az elindítója a második világháborúnak. Az erénytelen, befolyásolható, egészen közepes tehetségű Horthy Miklós és politikai akarnok, demagóg Gömbös Gyula bel- és külpolitikai irányvezetése teremti meg azt a légkört, mely végső kifejlődésében 1944. március 19.-éhez vezetett, ami szomorú napja lett a magyar zsidóságnak, de a magyar népnek is.

A N É M E T H A D S E R E G M E G S Z Á L L J A M A G Y A R O R S Z Á G O T

EGY mindenre elszánt politikai kalandorokból összeverő-dött társaság elárulta Magyarország kormányzóját és a magyar népet. Ily módon lehetővé tették a német hadseregnak és a gestapó pribékeknek, hogy megszállják teljesen Magyarországot; mely esemény a magyar nép és a magyar zsidóság legnagyobb történelmi katasztrófájához vezetett.

A német fegyveres erőre támaszkodó *Veesenmayer* — Hitler magyarországi teljhatalmú megbízotta — Horthy kormányzót fenyegéssel és zsarolással rábírja, hogy *Sztóyait*, Magyarország berlini követét nevezze ki miniszterelnökké. Sztójay megalakította kormányát és ezek a gaz árulók hűséges kiszolgálói lettek a hitleri Németországnak. Sztójay parlamenti bemutatkozó beszédében bejelenti a zsidókérdés végleges felszámolását. A zsidóellenes rendeletek özöne jelenik meg; többek között az emberi méltóságot mélyen megalázó sárga csillag kötelező viseléséről szóló rendelet is. Ezt követi a vidéki gettók felállítása, majd a fővárosban a sárga csillaggal megjelölt házakba a zsidók összeköltözöttetése.

Tehát a gettók felállításának lángoló tűzcsíváját dobták a kétség és remény között vergődő zsidó életbe.

A mesterségesen szított szenvédélyek forgószele vitte ezen tűzcsívát az ország minden részébe, ahol csak zsidók laktak és ahová ennek a lángja elért — perzselt, pusztított.

Így elért Szabolcsba, Nyíregyházára, abba a városba, hol egy emberöltővel ezelőtt a Solymossy Eszter esetét, a Scharf Móric esetét, a tiszaeszlári koholt vérvádat tárgyalták. Abba a városba, melyet pár hétag az egész világban emlegettek, melyben a mesterségesen szított felekezeti gyűlölség a legtüzesebben izgott, ahonnan bírói ítélettel akartak volna egy gonosz, ostoba vádat megerősíteni.

Endre László, Baky László, a Sztójay kormánynak e két rosszemlékű, — időközben már bírói ítélet alapján bitófán kivégzett, zsidóügyek intézésével megbízott államtitkárokknak előterjesztésére elrendeli az áruló kormány a budapesti központi zsidó tanácsban keresztül a nyíregyházi zsidó tanács megalakítását.

A rendelet alapján a nyíregyházi zsidó tanács következőképpen alakult meg:

Fischbein Gábor elnök.

TAGOK:

*Weinstock Samu,
Dr. Böhm Ignác,
Dr. Springer Mór,
Láng Arnold,
Weisz Mór,*

*Kovács László,
Ungár Béla,
Haas Sándor,
Németi Sándor,
Rosenvasser Kálmán.*

A zsidó tanács

irodájának ügybeosztása:

Friedmann Adolf:

általános igazgatás, élelmezés, felruházások, kérelmek,

Angyal Ernő:

irodai munka kiosztása, felvilágosítások, ellenőrzés,

Leichtmann Pál:

munkás kirendelés, nyilvántartások, statisztikák,

Dr. Polgár Rudolfné:

pénztár kezelés,

Spitzer Izidor:

egyházi ügyek, fürdő ügyek és közegészségi ügyek,

Friedmann Edith: felruházás,

Ungár Miklós: levelezés,

Dr. Stark Béla: anyagbeszerzés,

Dr. Farkas Imre: posta, lakásügyek és panaszok,

Klein Nándorné: irattáros,

Neufeld Tiborné:

élelmezési és anyagraktár könyvek vezetése.

Iroda tiszviselők:

*Dr. Balázs Györgyné,
Grosz Gabriella,
Grosz Olga,*

*Kelemen Zsuzsanna,
Strausz Éva,
Szántó Piroska,*

*Springer Lívia,
Schlesinger Vilmos,*

*Lefkovits Lívia,
Weisz Andor.*

A zsidó tanács megkezdi működését, — Állandó összeköttetésben áll a megye, a város politikai hatóságaival, valamint a nyíregyházi Gestapo vezetőjével, *Seidl* kapitánnyal.

A rendeletek özöne érkezik a tanácschoz a politikai hatóságok, valamint Seidl gestapó kapitány részéről is. Íme egy határozat:

9615/1944. F. J.

Tárgy: A zsidószemélyek
összeírása.

HATÁROZAT.

Utasítom a zsidóközösségi szerveket, hogy az összes zsidószemélyekről, csalátagjaikkal együtt egy névjegyzéket állítsanak össze 4 példányban, a lakhely és lakás feltüntetésével és azokat ezen határozat átvételétől számított 48 órán belül a városi főjegyzőnek (Városháza em. 3. számú szoba) rövid úton adják át.

A névjegyzékben a felsoroltak anyja neve is feltüntetendő.

Nyíregyháza, 1944 április 11.

*Nyíregyházy Pál s. k.
polgármester.*

Mint ezen határozatból is kitűnik, a rendeletek végrehajtására egész rövid határidőt szabnak ki Majdnem minden rendelet pontos végrehajtásáért a tanács tagjait saját személyükben teszik felelőssé.

A GETTÓ FELÁLLÍTÁSÁT ELRENDELIK

NYÍREGYHÁZI (Szohor) Pál polgármester utasítására a város mérnökei *kijelölik a gettót*, mégpedig: Dohány-utca, Vay Ádám-utca, Kótaji-utca és Bessenyei-tér által határolt szűk területen. Ezen terület utcai kijáratait drótsövényekkel záraják el.

A gettóparancsnok: Dr. *Horváth Zoltán* rendőriogalmazó, Dr. *Cziráky* és *Ujfalussy* rendőrfogalmazók a beosztottjai. Ezek irányítják a zsidó életet Nyíregyházán a vármegye csendőrpribékjeivel egyetemben. E történet keretében ismertetni fogom Síma, Nyírjes, Harangod poklainak borzalmait, különös figyelemmel a csendőrpribékek tevékenységére.

A zsidó tanács megszervezi a gettó élelmezését, egészügyi és rendészeti szolgálatát.

A kistéri orth. templom udvarán van a központi élelmezési konyha, a templomban a kórház.

Kórházi beosztás:

Vezető orvos:

Dr. Breider Kálmán.

A kórház h. vezető orvosa:

Dr. Gergely Imre.

Helyettes:

Dr. Kertész Jenő.

Beosztott orvosok:

Dr. Kormos Pál,

Dr. Kovács László,

Dr. K. Farkas Irén,

Dr. Polacsek Sándor,

Dr. Kain Bertalan,

Dr. László Adolf,

Dr. Tapay László,

Dr. Szilárd Jenő.

Nyíregyházán orvosok:

Dr. Heller Dezső,

Dr. Török Imre.

A nyíregyházi ambulancia és körzeti orvosok:
Dr. Gálosi Dalma, *Dr. Weisz Sándor,*
Dr. Pogány József, *Dr. Katz Ignác.*

Kórházi gyógyszertár személyzete:

Vezető:

Gonda Mihály.

Beosztott:

Fejér Ferenc, *Neu Károlu,*
Gergely Erzsébet, *Balázs Mihály.*

Szülésznoők:

Grüner Péterné, *Wassermann Miklósné.*

Kórházi lelkészek:

Dr. Bernstein Béla, *Dr. Wax Aladár.*

Megfelelő számú iroda és ápoló személyzet.

Zsidó rendfenntartók névsora:

1. *Faragó Béla, parancsnok.*
2. *Miklós Ferenc, beosztott vezető,*
3. *Lazarovits Sándor,*
4. *Hoffmann Ferenc,*
5. *Stark Lajos,*
6. *Salamon Ernő, s. tiszt,*
7. *Dóri Béla, iroda vezető,*
8. *Bleich Miklós, kerékpáros küldönc,*
9. *Burger György, beosztás nélküli tiszt,*
10. *Lazarouics Miklós, „*

Legénység tagjai:

1. Ács Rezső	11. Fendrich Lipót
2. Burger Samu	12. Friedmann László
3. Burger Sándor	13. Feuerstein Emil
4. Back Gerson	14. Grünstein Andor
5. Bleich Herman	15. Grosz Lajos
G. Drucker Tibor	16. Grünwald Márton
7. Deutsch József	17. Grünberger Lajos
8. Eisdörfer Jakab	18. Glück Ernő
9. Frankfurt Sámuel	19. Ganzfried Lajos
10. Friedmann Péter	20. Grosz Adolf

21. Goldfarb Bertalan	52. Lichtenberg Irma
22. Goldfarb Ferenc	53. Lichtmann Miklós
23. Grosz Jenő	54 Lőrinci Miklós dr.
24. Gáspár József dr.	55. Markovics Sándor
25. György József	56. Mándi Lóránd
26. Heimlich Zoltán	57. Miskolci Imre
27. Heller Hermann	58. Nagy László
28. Hónig Jenő	59. Nemes László dr.
29. Hűvös Gábor dr.	60. Németi Tibor
30. Hirsch Márton	61. Orenstein Frigyes dr
31. Heller Jenő	62. Popper Jenő
32. Heller Pál dr.	63. Pollák Ferenc
33. Kádár Mihály	64. Perkedi Rudolf
34. Kaufmann Ferenc	65. Rósenberg István
35. Kiár Mihály	66. Reichmann Béla
36. Kohn Elemér	67. Reiner Lajos
37. Kohn Miklós	68. Rosenthal Miklós
38. Krausz Ábrahám	69. Rosenberger Sándor
39. Kertész Gyula	70. Schwartz Sándor
40. Kertész István	71. Schwartz Jenő
41. Kardos László	72. Schwartz Gábor
42. Kiár Gábor	73. Stark László
43. Klein Ferenc	74. Springer Sándor
44. Katz Sándor	75. Rósenberg Jenő.
45. Klein Adolf	76. Szekeres László
46. Kahán Mór	77. Szőke Lajos
47. Klein Ferenc	78. Wirtschafter László
48. Kepes Zoltán	79. Ullmann László
49. Kepes Lajos	80. Szántó László dr.
50. Lichtenberg Sándor	81. Bleich Lajos
51. Lazarovics János	82. Csillag Jenő

A KÖRNYÉK ZSIDÓSÁGÁNAK ELHURCOLTATÁSA

A CSENDŐRSÉG 1944. április hó 14-én hajnalban megkezdte Nyíregyháza vidékének zsidótalanítását, illetve a zsidóknak a kijelölt nyíregyházi gettóba való hurcoltatását. Ez a következőkép folyt le:

A csendőrség megjelent a községi előljáróságok által már elkészített névsorral a következő községek zsidó lakosainál:

Tiszadada	Büdszentmihály	Ramocsaháza
Kemecse	Nagykálló	Székely
Tiszadob	Biri	Tét
Demecser	Balkány	Apagy
Újfehértó	Kótaj	Levelek
Vasmegyer	Búj	Sényő
Tiszarád	Gáva	Oros
Tiszapolgár	Paszab	Napkor
Tiszalök	Vencsellő	Nyírmihálydi
Tiszaeszlár	Balsa	Gelse
Máriapócs	Tímár	Kállósemjén
Pócspetri	Pazony	Kiskálló.

Rendesen hajnalban verték fel álmából az emberi mivoltukból kivetkőzött csendőrok a halálos rettegésben élő falusi zsidóságot azzal a felkiáltással: „öltözz, csomagolj zsidó, 15 perc alatt légy készen, megyünk! Nem volt irgalom a betegeknek, aggoknak, állapotos asszonyoknak és gyermekeknek sem. A szerencsétlen üldözötteknek nem volt annyi idejük, hogy élelmiszer-készletüket és a legszükségesebb ruházati dolgaikat összecsomagolják. Holott a németeknek az volt az elgondolásuk, hogy a nyíregyházi gettóban a vidéki zsidók által hozott élelemből fogják a gettóba zári nyíregyházi zsidókat is ellátni. A csendőrség minden emberi humánumot megcsúfoló eljárása a gettó élelmezését már kezdetben megnehezítette. A

csendőrség a gettóba hurcoltaktól minden értéket, pénzt elvett. A zsidó tanács a rendelkezésére álló csekély élelmiszer készletekből volt kénytelen a vidékről behurcoltakat is élelmezni. Ezen ténymegállapításomat a zsidó tanácsnak Seidl gestapo kapitányhoz és a politikai hatóságokhoz e könyvben közölt külön jelentése is megerősíti.

A HALÁL M A R S

BETEGEKET, gyermekeket, aggokat, állapatos asszonyokat kocsira rakták, a többiek pedig a kocsik után meneteltek, erős csendőri fedezet mellett. Szomorú látványt nyújtottak a szabolcsi országutak; riadt arcú, kiéhezett, az út porától vagy sarától bepiszkított emberek karavánja haladt Nyíregyházára, a gettóba.

A falvagnak idősebb kereszteny lakosai könnyező szemekkel néztek az örökk Achasvér, a zsidóknak ezen halálmarását. A levente ifják pedig — kik a fasiszta mákonyt szívták magukba hosszú éveken tő — gúnyos megjegyzésekkel illették a szerencsétleneket. Jaj volt annak, ki a hosszú és fárasztó út alatt lemaradt, mert a csendőr-puskatus alaposan dolgozott és nem egy üldözött testvérünk az országút porában lehelte ki lelkét. Ha a beteg jajgatott és orvosságért könyörgött, a csendőrnél süket fülekre talált, »zsidó, dögölj meg« — mondta. Ha az állapatos asszony vajúdott és a csendőrt könyörögve kérték, engedje meg, hogy egy közbeeső faluban egy bábaasszony lakásán szülje meg gyermekét, — nem engedte meg; „dögölj meg Rebeka, minek neked még zsidó kölyök“ megjegyzéssel hárította el magától a kérés teljesítését. A vajúdó anya az úton megszüli gyermekét, sok esetben gyermekágyi láz lép fel és az anya elvérzik. Sok a haláleset.

Bizony, midőn a krónikás e megtörtént eseményeket leírja, összeszorul a szíve, kitör belőle a fájdalom és beleordítja a magyar életbe: Magyarok! Ti, akik hosszú idő óta az európai kultúra hordozói vagytok a hazában, miért türtétek e minden emberi humánumot megcsúfoló gaztetteket? Hol volt a híres magyar lovagiasság? Hol maradt a régi magyar virtus? Miért nem ragadtatok fegyvert, hisz ez a Ti kezetekben volt, hogy megsegítsétek üldözött, agyonsanyargatott embertestvéreiteket, hogy ne kerüljenek gázkamrákba, krematóriumokba?

A náci mákony kábulttá tett titeket, lefeküdtetek (kevés kivételel) a németnek, ahelyett, hogy kezünkbe is fegyvert adtatók volna és így, ha közös erővel legyűrjük a németet és az őket kiszolgáló nyilasokat, hej, de más képet mutatna ma Magyarország.

A zsidó tanács jelentése Seidl gestapó kapitányhoz:

ZSIDÓ TANÁCS
NYÍREGYHÁZA

KÜLÖN JELENTÉS

Az élelmezési ügyekre vonatkozólag jelentjük, hogy a nyíregyházi gettóba tömörített zsidók élelmezésére vonatkozó elvet, hogy minden személy 14 napra elegendő élelmet hozhat magával, nem vitték keresztül. A falusi zsidókat hirtelen elköltözöttetésük meglepetésszerűen érték és nem állott rendelkezésükre megfelelő idő sem, hogy élelmisztartalékjukat előkészítve, magukkal vihessék. Nagyon sok olyan beköltözött volt, aki élelmisztartalékkal egyáltalában nem is rendelkezett. A zsidótanács elrendelte, hogy azok a zsidók, akik Nyíregyháza városából még a gettóba nem költöztek be, de a beköltözöttek is élelmisztartalékjukból a vidékieket segítsék ki.

A zsidótanács a következő élelmiszer tartalékokkal rendelkezik: 80 q liszt, 40 q bab, 10 q borsó, 50 q burgonya, 90 kiló zsír, 500 q fa, 30 q száraz főzelék. Továbbá 200 q burgonyát vásároltunk, miből Dr. Bállá tanácsos parancsára 100 q Simapusztára küldtünk.

Nagy nehézségeink vannak a tüzelőfa beszerzésénél is. mert mint köztudomású, a vidékiek fát sem hozhattak magukkal. A tüzelőfa nemcsak a főzéshez, hanem higiénikus dolgok elintézéséhez is szükségtetik.

Az államrendőrség elrendelte, hogy azon lezárt zsidó lakások, hol tüzelő, vagy burgonya található, nyittassanak ki.

Nyíregyháza, 1944. április 27-én.

Aláírás.

A megye és a város politikai hatóságaihoz, valamint Seidl gestapo kapitányhoz intézett jelentés:

ZSIDÓ TANÁCS
NYÍREGYHÁZA

Tisztelettel közöljük, hogy a vidékről Nyíregyháza városába behozott zsidókat csak a legnagyobb nehézségekkel tudtuk elhelyezni. minden lakásban elkepesztően nagy túlzsúfoltság uralkodik.

Szabadjon nekünk szíves figyelmét felhívni azon körülményre, hogy nemcsak a gettóban elhelyezett zsidókra, de Nyíregyháza égész lakosságára is, járvány veszélyt jelent ily szűk területre határolt tömörítés, mert városunkban nincsen vízvezeték, csatornázás. sőt a legtöbb házban ivóvíz sincs, de ahol már ilyen található is, a legtöbb helyen a kutak el vannak romolva. Sok házban a W. C. leírhatatlan állapotban és megtelve vannak. Ily körülmények mellett a szükségleteknek nem felelnek meg.

A tanács tagjai a tegnapi napon 25 lakást ellenőriztek és tapasztalataikról a következő jelentést teszik:

Kossuth-u. 5. 198 személy van elhelyezve, a kút javításra szorul, az ivóvíz nem elegendő. A lakrések túlzsúfoltak, W. C. kevés.

Kossuth-u. 7. 153 személy, ivóvíz egyáltalán nincsen. Az itt elhelyezett zsidók nincsenek ruhával, takaróval ellátva, mert otthonról nem hozhattak magukkal semmit. W. C. kevés.

Kossuth-u. 9. 170 személy, a lakás túlzsúfolt, nagy hiány takarókban.

Kossuth-u. 1. és 13. 141 személy, hiány takarókban.

Kossuth-u. 17, 176 személy. Köztük van egy eltetvesedett nő. Ruhái el lettek égetve. Járványveszély.

Kossuth-u. 30. 45 személy, kicsiny udvar, W. C. tele, járványveszély.

Kossuth-u. 41. 111 személy, túlzsúfolt, ruhahiány.

Kossuth-u. 43. 39 személy, W. C. tele, ruhahiány.

Körte n. 6. 152 személy. A kút rossz, a W. C. tele. Eddigi megállapítás szerint 2 eltetvesedett személy. Ruháik elégetve. Túlzsúfoltság. Hiány hygiénában, ruhában.

Epreskert u. 3. 43 személy, W. C. teljesen telt, túlzsúfoltság, vízhiány.

Epreskert-u. 45. 25 személy, túlzsúfoltság, kevés élelem, Tisztálkodási lehetőség nincs.

Epreskeit u. 48. 77 személy, túlzsúfoltság, kevés élelmiszer, ruhahiány.

Epreskert-u. 46. és 54. 98 személy, túlzsúfoltság, tisztálkodási lehetőség nincs. 5 gyermek teljesen meztelen.

Epreskert-u. 49. 25 személy. Általános panasz, kevés élelem és ruházat.

Nyírfa-utca 6. 117 személy. Az épület rossz állapotban. Rettenetesen tűzsúfolt és kicsiny udvar. Körülbelül a bejáratí kaputól 5 méterre van a W. C. teljesen rossz állapotban. Egy súlyos beteg.

Nyírfa utca 4. 47 személy. A ház majdnem összedől. Túlzsúfolt, vízhiány.

Nyírfa-utca 8. 94 személy. A W. C. teljesen rossz, használhatatlan, egy súlyos beteg nő.

Nyírfa-utca 10. 165 személy. Erősen túlzsúfolt.

Nyírfa utca 20. 52 személy. Hiány ruházatban.

Nyírfa-utca 28. 93 személy. Túlzsúfolt, egy személy tetves, félmeztelen.

Nyírfa utca 40. 54 személy. Borzasztóan túlzsúfolt. Ruházatban hiány.

Nyírfa-utca 42. 52 személy, túlzsúfolt.

Keskeny-utca 2. 174 személy, rettenetesen túlzsúfolt. A kút azonnali javításra szorul. Hiány vízben és hygiénában.

Kossuth-u. 2. 196 személy, rettenetesen túlzsúfolt. Az udvar tele síremlékekkel úgy, hogy használhatatlan. Ruhahiány.

Az itt felsorolt lakásokat mi e hó 18.-án déli 12 óráig tekintettük meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a lakásokról adott létszámjelentésünkben csak a

vidékről behozott személyek szerepelnek. A lakások őslakói még külön megszámolandók.

Még megjegyezni kívánjuk, hogy a beköltözöttek csak 3 napra elegendő száraz élelemmel rendelkeznek. A városba való behozataluk előtt 2 napig gyűjtőtáborban voltak, hol nem tudták magukat kipihenni és a túlzsúfolt lakásokban a pihenésre lehetőségük nincs. Nélkülözik a legszükségesebb tisztálkodási lehetőségeket. Nem tudtak magukkal hozni szappant és mosdóátalat, pénzüket elvették, úgy hogy ezen hiányokat vásárlás útján sem tudják beszerezni. A legtöbbnek csak egy ruhája van és teknő hiányában lehetetlenség azokat kimosni. A beköltöztetetteknek nem volt megengedve, hogy főző és evőeszközeiket magukkal hozzák, ezeknek ily nagy mennyiségben való beszerzése lehetetlen.

Ha a beköltöztetésck ily gyors iramban fognak tovább folyni, úgy ezeknek az ellátása lehetetlenné válik: bár a beköltözöttek az elhagyott lakásokban e nélkülözött tárgyakkal bőven rendelkeznek.

Orvosaink véleménye szerint az ivóvíz és W. C. hiány, továbbá a behozott zsidók kimerültsége és a fokozódó hőség katasztrófális következményekkel járhat.

Utalással az itt felhozott érvekre, kérjük, hogy azokat fontolóra venni és a bajokat orvosolni szíveskedjék.

Éppen most kapjuk a hírt arról, hogy Varjúlaposra behozott személyek teljesen élelem nélkül állanak és Engel Sámuel úr, az ottani birtokos hajlandó őket élelemmel ellátni: tisztelettel kérjük ehhez való hozzájárulását.

Reméljük, hogy kérelmünk kedvező elintézést nyer, vagyunk

(dátum hiányzik)

teljes tisztelettel:

Aláírás.

Seidl gestappó kapitányához küldött jelentések a gettó létszámáról:

ZSIDÓ TANÁCS
NYÍREGYHÁZA.

A vidékről az elkülönített negyedbe
elhelyezettek száma április 18—19-ig 2.735 személy
növedék IV/19-én este 7 óráig 275

3.010 „

A templomban IV/19 este 7 óráig 162 személy

A varjúlaposi adatok e pillanatig nem állanak
rendelkezésünkre. A rendőrkapitánzsággal érintke-
zésbe lépünk és mihelyst az adatok birtokában
leszünk, közölni fogjuk Önnel.

A NYÍREGYHÁZI ZSIDÓK GETTÓBA SZÁLLÍTÁSA

A NYÍREGYHÁZI zsidóknak 1944. április hó 24.-én megkezdődött a gettóba való tömörítése, mely a következőképen folyt le:

A város körzetekre volt felosztva, a körzetek pedig utcákra, utcák házakra. A polgármesteri határozatban lefektetett utasítás szerint a határidőre elkészített zsidónévsor birtokában a rendőrség házról-házra járva felszólította a zsidókat, minden értéküket adják le és 15 perc alatt útra készen állva sorakozzanak. — Itt sem volt kímélet, miként a falvakban sem. Tekintet nélkül arra, hogy az illető milyen fizikai állapotban volt, mennie kellett a gettóba. A legnagyobb kíméletlenséggel folyt a begettázás. A gettó létszáma óráról-crára nőtt, mint a jelen tésekben is kitűnik. A szűk területre szabott gettóban a hygenia előfeltételei hiányzanak. Vannak oly kisterjedelmű szobák ahová 40 embert is bezsúfolnak. Fekvőhely alig jut, — renge tegyen széken ülve töltik az éjszakát. — Felüti a fejét a járvány. Ilyen körülmények között folyik szakadatlanul kíméletet nem ismerve a begettázás. Hosszú sorok kígyóznak be a gettó kapuin, ahonnan Nyírjes, Sima, Harangod gyűjtőtáborokba vezet az út, onnan pedig Auschwitz gázkamráiba, krematóriumába, visszatérés pedig nincsen. A kíméletlenség és a minden krisztusi szeretetet megcsúfoló rendőri intézkedések az elkeseredést és a kétségebesést növeli; sokanöngyilkosok lesznek.

Jelentés: A begettázottak létszáma

1944 1V/25. este 17 órakor

	Nyíregyháza	Vidék
	2.559	6.639
növedék este 7 órakor	458	—
	3.017	6.639
	64539	—
összesen:	9.656	személy

Jelentés: A gettó létszáma 1944.

IV/25.-én este 7 órakor

	Nyíregyháza	Vidék
	3.017	6.639
	3.211	6.639
	6.639	
összesen :	9.850	—

Jelentés IV/26-áról:	Nyíregyháza	Vidék
	3.211	6.639
növedék este 17 órakor	419	—
	3.630	6.639
	6.639	
összesen:	10 269	

Jelentés IV/27-éről:	Nyíregyháza	Vidék
	3.630	6.639
növedék este 7 órakor	73	
	3.703	
	6.639	
összesen:	10.342	

II. Jelentés IV/27-éről:	Nyíregyháza	Vidék
	3.703	6.639
növedék	417	
	4.120	
	6.639	
összesen :	10 759	

Jelentés: IV/28-áról este 17 órakor.

	Nyíregyháza	Vidék
	4.210	6.639
napi növedék	355	—
	4.475	6.639
	6.639	
összesen:	11.114 személy	
növedék este 7 órakor	194	—

II. Jelentés : IV/28-áról.

	Nyíregyháza	Vidék
	4.475	6.639
még növedék	418	
	4.893	6.639
	6.639	
<u>összesen:</u>	<u>11-532 személy</u>	

Jelentés: IV/29 este 7 órakor.

	Nyíregyháza	Vidék
	4.893	6.639
növedék	8	–
	4.901	6.639
	6.639	
<u>összesen :</u>	<u>11.540</u>	

Jelentés V/10-éről, este 5 óráig

	Nyíregyháza	Vidék
	4.901	6.639
növedék	10	5
	4.911	6.643
	6 643	
<u>összesen:</u>	<u>11 554 személy</u>	

Hivatalos megállapítás szerint a begettőzöttak száma: 17.580 személy, a hiányzó 6036 személyről hiányzanak a jelen tések; elkallódtak.

A GETTÓ HANGULATA

EMBERFELETTI munkát végeznek a gettó egészségügyi és rendfenntartó szervei, hogy a betegeket gyógyítsák, a járványnak gátat vessenek, a tisztaságot az utcákon fenntartsák. A szakadatlan lakásonkénti egészségügyi ellenőrzésekkel az embereket higiéniára szoktatják. Bár az élelmiszerkészletek fogyóban vannak, a központi élelmezés némi zökkenővel, de folyik. A gettó lakóinak a hangulata nyomott. A zsidótanács minden elkövet, hogy a hangulatot bizakodóvá tegye, ez azonban nem sikerül. A 17.580 halárlártól ember csodát vár; csodát, mely őket a minden emberi kultúrát megcsúfoló fogásból kiszabadítja. Visszaadja nekik a szabadságukat, emberi méltóságuk koronáját, — a becsületet.

A csoda nem jelentkezik, de az elhurcoltatás réme állandóan közeledik. A zsidó tanácsnak tudomására hozzák, hogy a gettót Nyíregyházáról kitelepítik Sima, Nyírje», Harangod pusztáira. Midőn a gettó lakói erről tudomást szereztek, két-ségeesésük határt nem ismert, mert tudták, érezték, hogy ez a biztos pusztulásukat jelenti. Távol a várostól —, ellenőrzés-nélkül kínozhassák őket a csendőrök.

A zsidó tanács elkövet minden, hogy a fenyegető veszédelmet elhárítsa a zsidóság feje felől. Ungar Miklós tanácsi titkár fogalmazványában a tanács következő drámai hangú memorandumot nyújtja ét a megye főispánjának, alispánjának és a város polgármesterének;

ZSIDÓ TANÁCS NYÍREGYHÁZA

Az emberileg alig elközelhető mélységű hasadék legmélyebb fenekére taszítottak nevében egy utolsó jajkiáltással fordulunk vármegyénk első polgárához.

Mi úgy érezzük, hogy hibáztatandó emberi ösztö-

nókból folyó csekély kiviteltől eltekintve — mindenájan az egész életünkben az emberi tisztelesség, a honpolgári hűség és városunk és vármegyénk iránt tartozó kötelességek teljesítésének útján haladtunk: Éppen ezért a legszörnyűbb mértékkel fel sem mérhető az az elpusztító csapás, mely egy irtóztató lavina hirtelen legördülésével reánkzúdult és egyszerre elpusztította mindenzt, amit egész életünkben szorgalommal építettünk. Ez a lavina most már mindenjáunk életét is elpusztítással fenyegeti. A hatóság által tett intézkedésekből következtetjük, hogy mindenjáunknak egy messzefekvő tanyára való kitelepítése forog szóban. Nem is tudjuk leírni, hogy az eddig létesített gyűjtőtáborok nehézségeinek ismeretében milyen kimondhatatlan testi és lelki szennedések várnak reánk, ha ez a kitelepítés valóra válik. Távol minden élelmezési központtól, távol minden egészségügyi intézménytől, teljes testi leromlás, az ezzel járó járványos betegségek és ezek következményeként az elkerülhetetlen halál várnak reánk. Ez a sors vár nemcsak a halállal szembenézni tudó férfiakra, hanem soha senkinek nem vétett ártatlan gyermekainkra, asszonyainkra is. Úgy érezzük, hogy mi nem érdemeltük meg ezt a keserű sorsot.

Ezért bátorkodunk könnyel telt szemekkel egy utolsó könyörgéssel jönni és imára kulcsolt kezekkel esedezünk, hogy a reánk lesújtani készülő utolsó nagy csapást rólunk elhárítani kegyeskedjék — Nagyon szerény lett már a mi igényünk, a fokról-fokra egyre mélyebbre történő letaszítottságunkban. Sokezer léleknek haláltól való szabadulást jelentő hálasóhajtása fog égnek emelkedni, ha abban a kegyelemben részesülünk, hogy a városnak csak 2—3 utcájában, a legszűkebb helyre összeszorulva megmaradhassunk. Esdekelünk érte, legyen a halálos ítélet megkegyelmezés útján ilyen módon átváltoztatva. Hiszen sok helyen, több városban ilyenmódon lett az ottani zsidó lakosság elhelyezve.

És ha talán a sors úgy rendelné, hogy ezt a kegyelmet ne kapjuk meg, a kitelepítéssel kapcsolatban legalább valami enyhítésért esedezünk. Hadd maradjanak meg az ügyeink intézésére, egészségügyünkről való gondoskodás céljára létesített központi szervezeteink és intézményeink továbbra is eddigi helyükön a városban, hogy e szervezeteknek és intézményeinknek legyen legalább módjukban a bekövetkezendő szenvédéseinket enyhíteni.

A jóságos Istenhez fohászkodunk, hassák meg e könyörgéseink a lelket, melynek gondozáséra eddig mi is rá voltunk bízva. Talán lehet, hogy többezernyi lélek hálasóhajtása áldást fog hozni a könyörülökre és egész vármegyénkre is.

Nyíregyháza, 1944. május 5.

Mély alázattal

*a nyíregyházi zsidó lakosság nevében
A NYÍREGYHÁZI ZSIDÓ TANÁCS*

Erre a memorandum süket fülekre talált.

A krónikás hű képet nem festhet az eseményekről, ha a nyíregyházi történelmi egyházak egyházi és világi vezetők magatartását vizsgálat alá nem veszi. A kereszteny egyházak szeretetet hirdetnek. Kérdejm, midőn a zsidótanács az üldözöttek érdekelben Önhöz, *Dudás Miklós* gör. kát. püspök úr, az apostolok utódjához, Önhöz, *Túróczy Zoltán* evang. püspök úr, a protestáns gályarabok utódjához, Önhöz, *Török Dezső* róm. kát. kanonok, plébános úr és *dr. Korompay Károly* róm. kát. világi elnök úr, a legnagyobb történelmi egyház fejeihez fordult oltalomért, elköveltek-e minden, hogy a zsidóságot, a Megváltó fajtáját megmentsék, — vagy legalább is szenvédésüket enyhítsék?

Igyekeztek e Önök zsidó kegyszereket megmenteni, — a szenttan tekercseit, a tórákat? Ugy-e nem? Pedig mi, a biblia népe az egy Isten hit legelső hordozói a világon évezredeken keresztül, — megérdemeltük volna ha mér esetleg zsidó vagyont nem mentettek, de a bibliát, azt a bibliát, amit mi Isten után a világnak adtunk, — mentések, oltalmazzák! Szereztek-e Önök tudomást arról, hogy

a Szarvas-utcai zsidó templom lépcsőin bitang hordák a szenttan foliánsait égetik el? És ha igen, megbélyegezték-e Önök szószékről e minden emberi kultúrát megbecstelenítő cselekedetet?

A zsidók a protestáns egyházak részéről mindenkor bizonyos toleranciát élveztek. Túróczy ev. püspök úr ezt a hagyományos toleranciát tőlünk megvonta. Nem lesz érdektelen, ha a püspök úr egyik nagynevű elnök lelkész elődjének Paulik Jánosnak 1909. április hó 20-án a nyíregyházi *statusquo* izr. hitközségnek Dr. Bernstein Béla főrabbi beiktatási ünnepélyén elmondott beszédének egyrészét okulásul itt közlöm:

„Amikor én ma a helybeli *statusquo* izr. kitközség lelkész-beiktató ünnepélyén ott a templomban és itt-
ez estélyen megjelentem, arra engem nem csupán a társadalmi etiquette szabály, hanem a benső sympatia a magasabb erkölcsi okok is készttettek.“

Tisztelt Uraim I A beiktató főrabbi úr ájakáról, — aki rövid asztali szomszédságunk ideje alatt is mór annyira felkötötte rokonszenvemet, — a beiktató beszédben bizonyos önérzettel halottuk emlegetni Izrael népének a történelem folyamán végzett nagy hivatását, — és én megvallom, hogy ez az önérzet helyéervaló. Mert tagadhatatlan tény az, hogy a mai zsidóság előrei voltak azok a szegény bányászok, akik az emberiség számára a lélek mélyéről a magasabb eszményiség, tisztán vallási felfogások arányét ásták, s mikor még az ó-kor legműveltebb népei is, hogy úgy mondjam, a gyermekkor édes ólmát aludták. a zsidó nép a maga hatalmas szellemének száryain már ott röpködött a legmagasztosabb eszmék szédítő magaslatán s valláserekölcsi tekintetben az utókorra olyan drága örökséget adott, amely ma sem vesztette el értékét, s az emberi nem tanulni, üdülni és épülni még ma is ezen évezredes hagyományok szent berkeibe jár.

De nem felejtem el azt sem, Uraim, hogy az én egyházam és a zsidó egyház életsorsa között mélyen feltűnő a hasonlatosság. .. Az a kemény kőpárna,

amelyre hajdan a bibliai Jákob nyugtatta fejét s amellyel a beiktató rabbinus úr a zsidó nép kemény sorsát oly találóan simbolizálta: a mi osztályrészünk is volt, mert hiszen a lenézésből, hánynatásból, üldözöttésből, sót önvérében való fürösztésből senkinek sem jutott ki több a történelem folyamán, mint éppen a magyar protestantizmusnak."

Íme, ezek voltak néhai Paulik János ev. lelkész szavai. Püspök úr, Önöket is üldözték, hát miért nem sietett az üldözöttök segítségére? Mire való volt a fasizmussal való kacérkodás?

Történelmi tényként kell leszögeznem, hogy a város és a vármegye kereszteny egyházaiknak lelki vezetői nem állottak az események magaslatán, a szeretetet megcsúfolva, sem a hatóságokat, sem pedig híveiket nem igyekeztek meggyőzni arról, hogy az emberi humánum nevében minden el kell követniök, hogy az üldözötteteket mentsék, vagy legalább is helyzetükön javítsanak.

Az emberi humánum nevében vádat emelek Önök ellen, mert a 17.580 elhurcolt zsidó ember-testvérük megmentése, vagy szenvédésük enyhítése ügyében oly fokú tevékenységet nem fejtettek ki, amit papi hivatásuk parancsolólag előír, — tehát vétkes mulasztást követték el.

A történelem ítéloszékének vádlottak padjára ültetem Önöket, — feleljenek bűneikért.

De ha Isten ítéloszéke előtt kell majd megjelenniük, mernek-e Isten szolgái fehér tógaiban megjelenni az Úr előtt és hitet tenni arról, hogy minden elkövettek zsidó ember testvéreik megmentéséért?

„Szeresd felebarátodat, mint temmagadat“ ige első hirdetői és hordozói a zsidóság volt és az ma is. — Dacára üldözöttésünknek, felszabadulásunk után nem a bosszúállás láza fűtött és fűt bennünket, hanem a megbocsájtás. Büszke öntudattal állíthatjuk önmagunkról, hogy humanisták vagyunk. Feledni azonban nem tudunk; nem tudjuk elfelejteni, hogy javarészt a vármegye szülöttjeinek tízezreit, szüleinket, testvéreinket, hitvestársainkat, gyermekainket, és rokonainkat innen hurcolták el és a német hőhérok kezére adták. — Auschwitz,

Mauthausen és a többi haláltáborokból ök Szabolcs homokos lankáira többé vissza nem tértek.

A szabolcsi zsidók és őseik, akik évszázados szorgalmat munkájukkal itt e szűkebb hazában mezőgazdasági, kereskedelmi és ipari kultúrát teremtettek — nincsenek többé I

Hol voltak akkor azok a szabolcsi kereszteny magyarok, akik a zsidókkal a megyei, városi és községi közéletben együtt dolgoztak, szavazati voksukat koldulták és akiknek valaha a poharából ittak?, mikor bátor kiállásukkal segítségükre lehettek volna a szorongatott szabolcsi zsidóságnak?

Elfelejteni nem lehet, hogy a szabolcsi Kállay Miklós miniszterelnök volt az, ki a jogfosztó törvények egész sorát kezdeményezte a zsidók ellen. Akinek zsidóellenes uszító beszédei nyomán lángolt fel szerte Magyarországon az antiszemitizmus pusztító tüze. Kállay Miklós itt nőtt fel a szabolcsi zsidókkal együtt, ismerte őket, az ország legmagyarabb zsidóit; ezeken keresztül ismerhette volna meg a dunai-tiszaközi és a dunántúli zsidóságát is. Kállay Miklóst, midőn elindult politikai pályáján a szabolcsi zsidók támogatták, ő pedig rót háládatlansággal fizetett.

A GETTÓ KATASZTRÓFÁJA KÖZELEDIK

NYÍREGYHÁZA és vidéke zsidóságának történelmi katasztrófája minden jobban kiszélesedik. Elrendelik Nyírjes, Harangod és Sima gyűjtőtáborainak felállítását.

A Zsidó Tanács jelentése:

Tekintetes Polgármesteri hivatal
Tisztelettel jelentjük, hogy a kapott utasításnak megfelelően egy tanácsstag és Grósz Zoltán mérnök kimentek Nyírjes tanyára és ott a gazdasági ispán kijelölése ajapján felmérték a szükséges kerítést és ennek alapján tisztelettel közeljük, hogy a kerítéshez a következő anyagok szükségesek:

1. 170 drb. 10/13 cm-es hosszú oszlop.
2. 5270 folyó mtr. tövises drót.
- 3- 20 kg. „U“ szeg.
4. 16 drb. kapusarok.
5. 16 „ kapu heveder.
6. 2 kg. 2—3 collos drótszeg.
7. 2 drb. 4 mtr. hosszú, 20 cm. széles 4/4 deszka kútfedélnek.
8. 11 drb. 5 méter hosszú 10 cm. sz. 4/4 és 3 drb. 6 mtr. hosszú 10 cm. széles 4/4 puha deszka a kapukhoz.

Tisztelettel:

Nyíregyháza, 1944. április hó 27.

ZSIDÓ TANÁCS

I

Tehát hiába volt a zsidó tanácsnak minden fáradozása a vármegye, a város politikai és egyházi vezetőinél, hogy a gettót megmentsék, — eljárásuk mindenütt fagyos közönyivel találkozott.

A gettó lakóinak azon reménye, hogy az egész gettót a dunéntúlra viszik munkára, — szerte foszlott. Ezt a hiú reményt egy Budapestről érkezett távirat ébresztette fel bennük és ebben élték ki magukat a szerencsétlenek napokon ót.

A gettó lakóinak kétségeesése leírhatatlan. Érzik a vég közeledtét. Végső kétségeesésükben öngyilkosok lesznek: *Balázs Mihály gyógyszerész,*

Balázs Mihályné, szül. Glück Erzsike,

Dr. Schön Viktor orvos,

Dr. Kain Bartalanné, szül. Wirtschafter Lili,

Dr. Molnár Viktor orvos,

Dr. Molnár Viktorné.

A csendőrség és rendőrség állandó házkutatásokkal izgalomban tartják a gettó idegileg amúgy is megviselt lakóit. Ékszerük után kutatnak. Folyik a rablás kíméletlenül. És ott, ahol találnak valamit, dolgozik a csendőrkorbács és ököl

E L I N D U L   A   G E T T Ó

KINYÍLNAK a gettó drótsövényes kapui és a csendőr-pribékek kísérete mellett az agyonkínzott embertömeg megkezdi halálmarsát a szabolcsi gyűjtőtáborok felé.

Menetelnek terhüktől meggörnyedt, riadt arcú szabolesi zsidók, akik a város falai között éltek, dolgoztak, kik az ország első mintagazdaságait létesítették, tanárok, tanítók, akik a magyar nemzeti kultúrának terjesztői, papok, akik az egy Isten hit hirdetői voltak, kereskedők, iparosok, akik e városba és vármegyébe életet hoztak.

Asszonyok, leányok, akik életük bimbó fakadását, első báljuk és szerelmük csodás emlékét lelkükben hordozták. Asszonyok, akik szerelmük első zálogát szívük alatt hordva gyermeket szültek a hazának. Valamennyien patakokban ömlő könnyekkel zokogva búcsúznak e város falaitól; zokogásukba belevegyül az egyes nyíregyházi körök által felfogadott cigánybanda Rákóczi indulója. A korona erkélyén hangsúró van felállítva és szakadatlanul indulókat bömböl, a fasiszta érzelmű katonásztek pedig ezt a gyászos menetet fotografálják.

Az üldözöttek hatalmas menetét a kísérő csendőrök nyomdafestéket nem tűrő jelzőkkel illették. Jaj volt annak, aki lemaradt; működésbe jött a csendőr puskatusa és a hírhedt görbebot. Ily megkínoztatások és megaláztatások után érkeztek meg a kijelölt gyűjtőtáborokba.

Nyíregyháza zsidótalanítva lett.

Nyíregyházy Szohor Pál polgármester a zsidótalanítást követő vasárnapon a templom előtt csoportosulóknak a következő kijelentést tette:

„Hála, Istennek ez az első vasárnap, midőn városunkban zsidómentesen tarthattuk meg az istentiszteleteket.“

Ez a tirpák polgármester, aki a nyíregyházi zsidók közéleti szívességeit állandóan igénybe vette — e nyilatkozatával árulta el igazi arculatát. Amilyen hős volt a védtelenek üldözésében, oly gyáván futamodott meg a felelősségre vonás elől. Nincsen annyi bátorsága, hogy a magyar nép bírái elé álljon és feleljen népellenes cselekedeteiért. Hiszem, hogy az igazságszolgáltatás sújtó keze előbb-utóbb utói fogja érni.

A gyűjtőtáborokba hurcoltak rettenetes élete.

A felállított gyűjtőtáborok nélkülözik a higiénia legelembb előfeltételeit. A kitelepítettek pajtákból vannak elhelyezve, fekvőhelyük a homokos föld. Fekvőhelyeikhez közel vannak a latrinák és rettenetes bűzt árasztanak. Orvos van ugyan, de a gyógyítás nehézségekbe ütközik, mert a gyógyszerhiány erősen érezhető. A járvány felüttötte a fejét, mint a következő jelenéstől is kitűnik.

A tiszti orvoshoz küldött jelentés:

ZSIDÓ TANÁCS

NYÍREGYHÁZA.

JELENTÉS.

A rendőrkapitányság által értesülünk, hogy Sima pusztán kiütéses thyphus ütött ki és ennek következtében az ide való koncentrálás ma d. u.-tól szünetel.

Nyíregyháza, 1944 április 30.

A központi élelmezés nehézségekbe ütközik. — A bánás-mód kibírhatatlan. A csendőrribékek munkában vannak. — A vallató szobákból rémes jajkiáltások hallhatók. A halottak száma napról-napra nő. Trencsényi József csendőrnyomozó, főtörzszőrmester a legkíméletlenebb a kínoztatok között. Vallató szobájába rendeli Herskovits Géza nyíregyházi drougeria tulajdonost, onnan csak haldokolva kerül ki és néhány órai agonizálás után kileheli a lelkét Ugyanígy jár Németi Sándor, a nyíregyházi orth. izr. hitközség elnöke is. Trencsényi vallató szobájába viszik és onnan már haldokolva kerül a deportálandók vagonéba, ahol aztán kileheli a lelkét. Trencsényi József csendőrnyomozó válogatott kínzásokkal gyötri a táborok lakóit;

korra, nemre és egészségi állapotukra való tekintet nélkül a legnehezebb katonai csukló és fegyelmező gyakorlatokat végeztek velük.

A csendőrök nap-nap után sorakozót parancsolnak és a kiszemelt áldozatokat tízes csoportokban a vallató szobába viszik. Ha találnak náluk valamit a „görbe bot“ működésbe lép: ami azt jelenti, hogy a bőttel az áldozatok tenyerét addig ütik, míg a fájdalomtól össze esnek. Ilyen kínzások folynak szakadatlanul.

A nyírjesi gyűjtőtáborban sorakozót parancsol Trencsényi József csendőrpribék és többek között a következőket mondja: „Zsidók, most itt vagytok valamennyien, a méltóságos asszonyok is, akiknek a megyebálon a főispán kezét csókolt. Most itt csak zsidók vannak, a zsidók pedig nem emberek“.

Hogy Trencsényi József mennyire nem vette a zsidókat emberszámba, az kitűnik a következő népügyészeti vádirathból:

A nyíregyházi népügyészszégtől

74/1946. sz.

A) alatt csatolt nyomozati iratok átvétele mellett
vádat emelek

az 1945. évi október hó 14 napjától előzetes letartóztatásban lévő Trencsényi József 44 éves, rk. valású, Józsa születésű, kálmán házai lakos volt csendőrfőtörzsőrmester terhelt ellen

1 drb. a 81/1946. M. E. sz.

rendelet 11. § ának az 5 pontjában meghatározott, folytatólagosan elkövetett háborús bűntett és ezzel anyagi halmazatban álló

1 drb. a 81/1945. M. E. sz. rendelet 15. §-ának 2. pontjában meghatározott folytatólagosan elkövetett népellenes bűntett miatt, azért, mert

terhelt mint a volt cassai VIII. csendőrkerület nyomozó csendőr főtörzsőrmestere a reá ruházott hatalommal visszaéve, kegyetlenkedett és általában tettese és részese volt emberek törvénytelen megkínzásának azáltal, hogy

1944. év április, május és június havában ma már közelebbről meg nem határozható időpontban, de minden ugyanazon *akaratelhatározásból* kifolyólag előbb Nyírbátor községen, majd a nagykállói, harangodi végül a nyíregyházi nyírjespuszta gyűjtőtáborokban, mint kirendelt nyomozó, a táborok lakói közül többeket, így Kalla Jenő, Tischler Hermanné, Németi Sándor, Grünbaum György, Schlesinger Vilmos, Willinger József, Herschkovits Géza, Goldstein László, Schwartz Ferenc nyíregyházi, ill. nyírbátori lakosokat jogos indok nélkül a legembertelenebb és a legbrutálisabb módon vallatta, azokat gumibottal, bikacsökkel eszméletlenséggel véresre verte, rugdosta és botorztatta, ilyen cselekményekre beosztott csendőreit utasította.

Schlitzner Béla, Herschkovits Géza gettózottakat több ízben egymásután kikötette, mindaddig, amíg azok ájultan nem estek össze.

A táborok lakóival nemre, korra és egészségi állapotukra való tekintet nélkül a legválogatottabb katonai csukló és fegyelmező gyakorlatokat végezettet.

Ugyanő, ugyanott s ugyanazon időben, ugyancsak egységes akaratelhatározásból kifolyólag a táborok lakóit kivétel nélkül pusztá kézzel, vagy ami kezeügyébe akadt, ütötte, a beosztott azon zsidó segédrendőrök tenyerét, akik parancsait neki nem tetsző módon hajtották végre, gumibottal verte, a tábor lakói részére élelmet vivők közül többeket, így Pokrovenszky József, Beke Sándor, Németh Gyula nyíregyházi lakosokat durván felpofozta, a bevagonírozás előtt a gettózottaktól egy rend alsó és felső ruhaneműn kívül minden elszedetett, Németh Gyulát, dacára kereszteny származására politikai fogolyként lecsukatta, amely cselekményei által,

mint közhivatalnok a nép egyes rétegei, adott esetben a zsidók ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva, olyan tevékenységet fejtett ki, amely

a személyes szabadságol, testi épséget veszélyeztette és sérítette, végül egyes személyek vagyoni romlását elősegítette.

Mint az ügyészti vádiratból is kitűnik a begettőzottaknak élete pokol volt és amikor a bevagónírozás ideje elérkezett, — ezt megváltásnak tekintették.

Megkezdődik a bevagónírozás.

A következő sorrendben történik a bevagónírozás:

Nyírjes V/12, V/26, VI/4,

majd Simapuszta,

Harangod V/18.

Újból Sima és Nyírjes,

majd a maradék Nyírjes.

Az emberi humánumot meghazudtoló körülmények között folyik az üldözöttek bevagónírozása. Egy marhaszállító kocsiba 70—80 férfit, nőt, gyermeket vegyesen zsúfolnak össze. A meggyötörtek egy vődör vizet inni és egy vödröt a szükségletek elvégzéséhez kapnak. A kocsikat leólmozzák és elindul a halálvonat *Auschwitz* megsemmisítő táborába.

Az út borzalmai minden emberi fantáziát felülmúlnak. A halottak letakarva a vagonban maradnak, a piszok, a bűz és szomjúság kibírhatatlan és nincsen segítség 1

Megérkezés Auschwitzba.

Négynapi ilyen utazás után a transzportok megérkeznek Auschwitzba. Kivagonírozás, Dr. Mengele osztályoz, balra menőknek gáz és krematóriumot, míg a jobbra menőknek az osztályozás egyelőre életet jelent.

Látják az élen haladó Dr. Bernstein Béla Nyíregyháza főrabbiját, midőn a gázkamra felé halad és híveinek ezrei követik őt. Istenhez szálló imák, búcsúzás, zokogás és jajveszékelés őrült hangokánját elnyomni akarja a zene. Megindítják a gázt, az néhány perc alatt elvégzi a munkáját és aztán minden csendes lesz.

Borús csillagtalan sötét éjszaka borult Auschwitz haláltáborára. A krematórium teljes üzemben van.

A tábot elárasztó fojtogató égett hússzag, a krematórium kéményéből kitörő tűzszlop jelzi, hogy a nyíregyházi gettót felszámolják és a zsidó mártírok száma megszaporodik.

AKIK NEM TÉRTEK VISSZA

A NYÍREGYHÁZI gettóban, illetőleg gyüjtőtáborokban elhalt testvéreink névsora:

<i>Molnár Gyula gyógyszerész,</i>	<i>Biró Zoltán mérnök,</i>
<i>Dr. Molnár Viktor orvos,</i>	<i>Klein Sámuél,</i>
<i>Dr. Molnár Viktória,</i>	<i>övz. V/eisz Mártonná,</i>
<i>Glück Mámé,</i>	<i>Hoppéi Ferenc szabó,</i>
<i>Tauber Bernálné,</i>	<i>Grüner Rudolf,</i>
<i>Löffler Sándor né,</i>	<i>Weinberger Ida,</i>
<i>Mandel Samu gazdálkodó,</i>	<i>Klein Mórné és</i>
<i>Klein Ignác,</i>	<i>Herschkovits Géza drogista.</i>
<i>Lakatos Viktor,</i>	

E névsorban közölteket Kádár József testvérünk kezdeményezésére a nyírjesi táborban lévő ideiglenes nyugvóhelyükről exhumálták és 1946 június hó 26-án a gyászolók százainak és a hatóságoknak részvétellel, végleges nyugvóhelyükre a Kótaji-utcai temetőben helyezték örök nyugalomra.

Sima, Nyírjes és Harangod gyüjtőtáborai elhurcolt, vagy olt agyonvert megdicsöült testvéreim, Ti, akik a kinok útján meggyötörve elérkeztetek a német haláltáborokba, ahol gázban és tűzben mártír halált hallatok, — meggyújtom emléketekre a *halhatatlanságnak* örök mécsesét.

Megdicsöült testvére ím, apák, anyák, hitvesek, testvérek, gyermekek, rabbik és a szenttan mélységeiben búvárkodó jámborok, aiknek a halálhörgését a gázkamrák falai visszhangozták, soha el nem műlő emlékezésünknek és mélységes fájdalmunknak gránit alapzatára Mausóleumot emeltünk. Ide vagytok Ti valamennyien eltemetve. Az édes anyaföld alig fogadott be titeket, mert az elvetemüstség még ez elégetett testetek hamvait sem helyezte urnába, vagy sírba!

Legyen áldott emléketek!

Dr. *Bernstein Béla*, a nyíregyházi izr. hitközség főrabbija sem tért vissza. mindenki, aki ismerte, tudta, érezte, hogy közönséges mértékkel nem mérhető. Pályatársai, tanítványai tudták, hogy kimagasló szellem, széles látókörű tudós, egyben öntudatos, határozott és szerény. A megjelent tudományos munkái minden magukon viselik nagyságának bélyegét. Dr. Bernstein Béla híveinek szeretett lelkipásztor volt. Benne csodásán egyesültek minden emberi tulajdonságok, amivel egy népszerű papnak rendelkeznie kell. Szent tanunk mélységeiben búvárkodó, a hagyományokhoz ugyan ragaszkodó, de modern zsidópap volt. Mint egyházi szónok, a mélyen szántó gondolatoknak hivatott mestere. És nagy volt mint ember az ő tiszteletet parancsoló nemes tulajdonságaival és példát adó életével. *Legyen áldott emléke!*

Munkatársa: Dr. *Wachs Aladár* rabbi sem tért vissza. Ez a fiatal rabbi-gárdának sokat ígéző tagja hivatott lelt volna arra, hogy egy nagymultú hitközség főrabbija legyen. Dr. Wachs Aladár a kiváló szónok, az ifjúság vezére nehezen pótolható nevelője nincsen többé, de emléke örökké élni fog azok körében, akik őt ismerték és szerették.

Widder Sólem a nyíregyházi orth. hitközség 50 éven át rabbija, szintén a halhatatlanságba költözött. Családi tradíciójához híven, megalkuvást nem ismerő, konzervatív pap, aki talmud magyarázatoknak élen haladó kimagasló egyéniség volt.

És ti, többi rabbik, jámborok és az összes megdicsőültek, lelketsk megtisztulva, az egekben az Ur zsámolya előlt állva, örködjtek hozzátartozóit és Izrael iöltött.

Nem tért vissza a nyíregyházi hitközség elemi iskoláinak a következő tanerői:

Friedmann Bertalan igazgató,

Friedländer Rafael,

Hermann Sámuél,

Neumann Albert,

Szőke Sándorné, Kandel Gizi (mindenki Gzinénije), akik évtizedeken át nevelték, tanították a nyíregyházi zsidó gyermekeket. Generációkat neveltek a zsidóságnak és a hazának. Különösen kiemelendő Friedländer Rafael tanító, aki a zsidó karitász terén fejlett ki érdemelkedést.

Lelkünket marcangolja a fájdalom, könnyeink csatornái kiapadhatallanok. Rólatok való emlékezésünkben az Egeket ostromló Jiszgadal imánkat könnyeink zápora öntözi.

Azonban a Mindenható rendelkezésében megnyugodva mondjuk:

*Az Úr adta, az Úr elváltéi
Legyen áldott az Ő szent neve!*

A K I K   V I S S Z A T É R T E K

AMUNKATÁBOROK, „lágerek“ és a pesti gettó felszabadulása után lassan szivárogtak hazára Nyíregyházéra és a falvakba a zsidók.

Alig térték vissza a „lágerekből“ az ölvenéven felüliek és gyermekek közül egypár. A vidékről Nyíregyházára bekötözőlöknek lélek száma kb. 800, míg az őslakó Nyíregyháziaké kb. 700, tehát Nyíregyházának kb. 1500 lelket számláló zsidó lakosa van.

A Nyíregyháza környékére visszatértek száma megközelíti a nyíregyházi létszámot.

A visszatértek kifosztott lakásokat, üzleteket és felgyűjtött és összerombolt templomokat találtak. A nyíregyházi Szarvasutcai zsidó templomot német gyújtóbomba telitalálat érte; az ország egyik legszebb templomának csak a négy fala maradt meg, homlokzatán a tízparancsolat kőtéblájéval, hirdetve: „Ne ölj!“ „Ne kívánd a másét“.

A hazatért zsidók lassan bekapcsolódnak a gazdasági életbe, a kevésszámú orvosok gyógyítanak, ügyvédek jogsegélyt nyújtanak. A híkötési élet is megindul. Nyíregyházán Kádár József hittestvéünk megalakítja a „zsidók szövetségét“ és ebben támogatja őt a város, élén Fazekas János polgármesterrel, aki a szövetség céljaira egy havi fizetését ajánlja fel.

Megalakul az orth. hitközség.

A hazatért *Paschkesz Lázár*, *Kádár József* és *Sipos Miklós* hittestvéreink fáradhatatlansága, az ők és a többi hittestvéreink áldozatkészsége megteremtik az anyagi alapját a hitközségnek.

Megejtik a választást: elnök lett *Paschkesz Lázár*, társelnök *Sipos Miklós* és főtitkár *Kádár József*. Megindul a hit-

élet. A Joint itteni kirendeltsége Paschkesz Lázár, majd Sípos Miklós elnöklete mellett és Ungár Miklós, a Joint központi tisztviselőjének irányítása mellett áldásos működést fejt ki.

A kistéri templomot a hívek áldozatkészségből művesziesen restaurálták.

A K I S V Á R D A I   GETTÓ

AKISVÁRDAI gettózás április 8-án kezdődött, amikor is a vidékieket hozták be, míg a Kisvárda községbeliket 15-én kezdték a gettóba szállítani, a gettózás 30-ig tartott, — amikor is az teljesen le lett zárva.

A létszám kb. 7000 volt összesen, melynek fele Kisvárda községbeli volt. A gettó a Horthy Miklós-ulca baloldalán kezdődött, Bessenyei-ulca baloldala, közben Deák Ferenc utca mindkét oldala, Mátyás király-utca egy részének baloldala, s a Petőfi-utca mindkét oldalával lezárul. Az úttestek s városrészek korláttal voltak elzárva. A gettó saját élelmezésben volt, vagyis akiknek nem volt egyéni háztartása, azok öt közösségi konyhán étkeztek, melynek ellátását nagyobbrészt a községekből beszállított élelem biztosította.

Az I-ső transport május 29-én, a II ik 31-én indult el egyenként cca 3500 létszámmal.

A tanács tagjai: dr. Katona Sándor elnök, Lefkovics Miksa, dr. Lukács Ignácz, Ellenbogen Ernő, Friedmann Béla, Kun Samu, Prerau Ignác, Steiner Mihály, Fischer Miklós és Guttmann Bertalan voltak.

A gettóban természetes halállal Schwartz Sándor vaskeereskedő, Mutzen Ignác tanító kisvárdai, — Fischer Adolf ajaki és Alter Miksa szabolcsbákai lakosok távoztak el az elők sorából. Volt néhány Öngyilkosság is az indulások előtti időpontban.

A KISVÁRDAI „JOINT“ KÖZLEMÉNYE

ΒΕΦΕΖÉS

TESTVÉREIM, sok munkával, utánjárással igyekeztem szemedésekre vonatkozó adatokat gyűjteni, hogy a nyíregyházi gettó történetét megírjam. Hiszem, hogy körültekintő munkát végeztem. — E történet írásánál engem azon cél vezetett, hogy ami veletek történt, az a civilizáció, a kultúra és az emberi humánum arculcsapása volt.

Szolgáljon a szabolcsi és a többi zsidó testvéreim borzasztó tragédiája intő példakép az utókorra, hogy az emberi gonoszság ne uralkodhassék többé az emberiség fölött.

A zsidóság a gyűlölet és rágalom viharát évezredek óta állja és bár az emberi őrulet sorainkban nagy pusztítást végzett és mégis „am *Jiszrael háj!*“ Izrael népe él és élni fog és az idők végtelenségeig lesz az Egy Isten hit hirdetője a többi népek társaságában.

Testvéreim, a mi sok keserűségünk és megaláztatásunk nyomón, — Jeremiás próféta siralmai csendülnek meg bennem; ha viszont Juda dicsőséges múltjára gondolok, akkor hevít és tüzel a gondolat Izraelért, az Országért dolgozni.

Viszont ha látom azt a mély fájdalmat és borút, amely gyakran az én árva zsidó népem lelkére nehezedik, vagy suhogni hallom az ostort az én zsidó népem fölött, — akkor Ézsaiás haragia villámlik bensőmben.

Izrael bízzál a jövőben 1

Nyíregyháza, 1946. augusztus hó.

A SZERZŐ

MI AZ IGAZSÁG?...

*Felvilágosító közlemények
a keresztény magyarok
számára*

A ZSIDÓKÉRDÉSRŐL

TIZENHÉTEZER szabolcsi zsidó testvérem szenvedését írtam meg e könyvben. E történetnek minden betűje magyar zsidók megaláztatásáról, megkínoztatásáról és haláléről tanúskodik. Igaz történet és nem írói fantázia szülte eseményeket vonultatok fel lelkí szemeitek előtt.

De midőn befejeztem a nyíregyházi, gettó történetének írását, rájöttem arra, hogy munkám nem lenne tökéletes ha e könyv keretében tárgyilagosan nem foglalkoznék a zsidókérdésről.

A zsidó állam elpusztulása után a zsidóság szerte szóródott a világon, elvesztette hazáját és a haza fogalmának minden kellékét. A mi kétezeréves történelmi katasztrófánk folyamánya a zsidókérdés.

A fölöttünk elviharzott 2000 év a zsidóság ezenvedésének a története, de egyúttal a zsidóság iránti gyűlöletnek a története is. De miért gyűlölnek bennünket? vetődik fel a kérdés. Mindegy, gyűlölnek bennünket erényeinkért ép úgy, mint hibáinkért.

Ott ahol gyökeret verhettünk és nyugodtan engedtek bennünket dolgozni, kultúrát teremtettünk. Alkottunk a tudományos élet minden ágában örök életű és az emberiség szempontjából felbecsülhetetlen értékeket. Gyarapítottuk a világirodalmat halhatatlan értékekkel. Ipari és kereskedelmi kultúrát teremtettünk ott, ahol ezek el voltak hanyagolva, vagy egyáltalán nem üzettek. Magyarországi viszonylatban elvitatlan tény, hogy a komoly nemzetközi kereskedelmet a zsidók teremtették meg. Bank és hitelüzletek megalapozását és az értékes komoly külföldi tőkének Magyarországon való elhelyezését a mezőgazdaságban és az iparban a zsidó származású Lánczy Leó, Kohnerék, Ullmannék vitték keresztül.

A nagyipart, különösképpen a cukoripart a hatvani Deutschok, a vasipart Chorinék és Weisz Manfrédék, textilipart budai Goldbergerék és Spitzer Gerzónék, az elektrotechnikai ipart Aschner Lipót teremtették meg. A tudományos életben —, nemzetközi viszonylatban is kiváló helyet foglaltak el:

Wittmann a fizika professzora a műegyetemen, Pfeifer kémia professzora a műegyetemen, Beke Manó a matematika professzora. Az orvosi tudomány terén dr. Korányi professzor, mint belgyógyász, a szemészettel dr. Grósz Emil professzor és még számosán. A keleti nyelvek tudományában a világhírű Vámbéry Ármin, Goldzieher Ignác és Strausz Adolf. Újságírás terén: Falk Miksa, Vészi József, Veigelsberg Leó, Braun Sándor, Márkus Miksa, Barna Izidor, Kóbor Tamás. Szomaházy István, Purjesz Lajos és még számosán. A festészetben a sok közül egyet említek, a világhíres László Fülöp. Irodalom terén hírnevet és becsületet szereztek külföldön a magyar névnek: Molnár Ferenc, Biró Lajos és Lengyel Menyhért.

És ha mindenek dacára megkérdezed az antiszemítát, miért gyűlöli a zsidót, akkor dadogva felel és képtelen elfogadható tényekkel alátámasztani antiszemítizmusát. Olyasfélét mond, hogy a zsidó nem hazafi (a sváb igen), profit éhes és nem tud a népekbe beleolvadni. (A dédelgetett svábok aztán beolvadtak.) „Azért a világért sem általánosítok, mert például Ön is kiváló magyar ember (de Auschwitzba deportált) minden tekintetben. Ja, ha minden zsidó olyan volna mint Ön, akkor nem volna antiszemítizmus“. Erre azt felelem: „talán Önök mind mentesek az emberi gyarłóságoktól, az Önök soraiból kikerülők nem vétenek az isteni és emberi törvények ellen?“

Miután mindenütt mint kisebbség élünk, ki vagyunk szolgáltatva a többség elnyomásának, alig akad, aki megvéden bennünket. Ha rossz a termés és drágaság van, a zsidó az oka, ha politikai pártok veszekednek, a zsidó az oka, ha háborút veszítenek a zsidó az oka és folytatni lehetne ezt a végtelenséggig.

A tömegnek áldozatra van szüksége, itt a zsidó, legyen ő a bűnbak, mert az antiszemítizmus nem más, mint a népek indulatának a vezetője az őket ért bajokért. A történelemből

ből jól tudjuk, hogy az antiszemitaizmus mindenkor erőteljes, mindenkor a népek bizonyos megrázkoztatásokon mennek keresztül. Vannak, akik kihasználják a védtelen zsidóság helyzetét és szítják a vak gyűlölet lángját.

A K É T E Z E R É V E S P E R

KRISZTUS halálával kapcsolatosan indul meg a bűnvádi per ellenünk és ennek a 2000 éves pernek, mely a mai napig sem fejeződött be, — vádlotta a zsidó, vádlója pedig a félrevezetett keresztény társadalom.

Hogy a per végleges befejezést ne nyerhessen arról bőven gondoskodnak azon keresztény vallástani órák, — amelyen a hitoktatók, hogy enyhén fejezzem ki magam — túlzottan aláfestve magyarázzák Krisztus halálának körülményeit. A gyermek lelke fogékony, már a zsidókkal szembeni előítélettel nevelődik az iskolában, de a szülői házban is, hisz ők is ilyen nevelést kaptak. Vannak keresztény áltudósok (pl. Magyarországon Luzsánszky Alfonz volt) akik bár a talmudnak egy betűjét sem ismerik, de mint talmudludósok jelentkeznek a keresztény társadalom előtt és a talmudot hamisítva magyarázzák és így ültetik a keresztény emberek leikébe az antiszemitizmus csíráit.

A keresztény ember hajlandó elhinni a zsidókról a rosszat, de annyi fáradtságot nem vesz magának, hogy felkeressen egy zsidó, vagy keresztény tudóst, akik hiteltérdemlően felvilágosításak az áltudósok hamisításairól. így vagyunk a vérvád meséjével is. E téren a keresztény egyházak lelkészeinek volna a feladata szószékről felvilágosítani a híveket, hogy a zsidóknak a vér elvezete vallásilag tilos, hamis híreknek ne üljenek fel.

Ha egy, vagy több zsidó törvényleges bűncselekményt követ el, vagy feketézik; a keresztény ember azonnal általánosít és azt mondja: „a zsidók csalnak, feketéznek.“ Mi zsidók, akik a most lezajlott világháború legnagyobb vesztesei vagyunk, mert Európában a német keresztények hatmillió zsidót pusztítottak el — mernők-e azt állítani, hogy a keresztények mind gyilkosok? Nem, vannak csaló és feketéző zsidók, miként vannak gyilkos keresztények is.

Kérem a keresztény társadalmat legyen velünk szemben tárgyilagos és ugyanakkor bírjon önkritikával is és lássa be az emberi tévedéseit, hibáit és ne engedje lelkéhez közel a zsidók ellen uszítókat.

Hogy a zsidókérdés még állandóan felszínen van, — ebben nagy szerepe van a keresztény hivatalnok középosztálnak is.

A keresztény középosztályhoz tartozó szülő, gyermekét javarészt nyugdíjas köztisztviselői pályára nevelte. A szükséges szabott fix jövedelmű tiszttisztviselő oly éleltszíntet a családjának nem tud biztosítani mint például az ismerős zsidó kereskedő. E körülmény irigységet termel ki a nem zsidó ember leikéből. Holott neki is módjában állott volna a szabad kereskedői pályára lépni, ahol az élet nagyobb lehetőségeket nyújt. A köztisztviselő élete örök lemondás, — ezt elhiszem, de gyermekének még sem mondja azt, hogy téged pedig kereskedői pályára adlak, hogy jobb körülmények között élj, mint atyád. Hanem oda mutat a jómódú ismerős zsidó kereskedőre (az ismerős szegény zsidó szatárcsra nem) és azt mondja: „látod annak a zsidónak mindenre jut, milyen szépen járnak öltözve a gyermekei, milyen nagy boltja van, itt az ideje, hogy e téren a keresztény társadalom csináljon valamit. Íme itt van újból a zsidókérdés 1

JJ)e a keresztény tiszttisztviselő — embertestvérem — nem tud tárgyilagos lenni, mert nem magyarázza meg a gyermekének, hogy a zsidók nagy szómban miért kereskedők?

Hát az elmaradt magyarázotot én itt pótolom. A köztisztviselő pályák javarészt a zsidók előtt zárva voltak. A gyűlölködő szellem még a tudományos pályákat is lezárt a zsidók előtt és így kényszerülve voltak a szabad gazdasági életben elhelyezkedni, mert hiszen ő is ember, az élethez pedig jog van éppen úgy, mint a keresztény embernek.

A gazdasági pályák szabadok voltak és szabadok, az ezen pályákon mutatkozó életlehetőségek mindenki részére fennálltak és fennállanak, tehát nem a zsidók hibásak akkor, amikor a keresztény középosztály e pályákat mellőzte és talán még most is mellőzi és vállalja a biztosnak látszó, de szerény nyugdíjas tiszttisztviselő állásokat.

Keresztény polgártársaim, ez az igazság!

Néhai Sándor Pál hittestvérünk, v. országgyűlési képviselő közel négyévtizeden keresztül parlamenti beszédeiben állandóan kérte a kereszteny ifjúságot, hogy lépjen a kereskedői pályára, — e célból ösztöndíjakat is alapított. Felhívásának nem volt eredménye.

A fasiszta métely

Egy idegen talajból kinőtt politikai ideológiát terjesztettek az országban, ezt úgy hívták, hogy nemzeti szocializmus, fűszerezve a fajelmélettel. Ezt a fasiszta mákonyt bevette, — sajnos a keresztenytársadalom nagyrésze és ettől megszéddülve követője lett annak a politikai iránynak, melynek célkitűzése volt a zsidókat mindenünnenn kiszorítani. A gazdasági életből őket kikapcsolták és helyüket gyakran minden előképzettség és tudásnélküli emberekkel töltötték be. A szakértelem nélkül vezetett vállalatok tönkre mentek, vagy működésüket szüneteltetni voltak kényetlenek. Jött a felszabadító hadsereg és a még életben maradt felszabadult kereskedő, vállalat vezető jelentkezett jussáért ott azon munkahelyén, ahonnan őt kidobták. Természetes, hogy a tulajdonát, vagy helyét bitorlót, a minden tudásnélkülit elmozdította onnan, ahová őt előnyös születése, vagy jobboldali beállítottsága miatt helyezték. Azok, akik pozíciójukat ily módon elvesztették, valamint azok, akik a zsidók boltját kiigényelték, de az új rend értelmében azt az eredeti tulajdonosnak vissza adni kényszerültek, — lettek csahosai a *neo antiszemizmusnak*.

Akik a haláltornácáról visszatértek

Nyolcszázezer magyar zsidóból egyszáznegyvenezer tért vissza a haláltornácáról. Tildy Zoltán, a magyar köztársaság elnöke e szerencsétlen, meggyötört emberek érdekében szózatot intézett a magyar néphez, melyben kéri, hogy a haláltornácáról visszatérteknek adják meg végre a nyugalmat, — mert hiszen erre jussuk van. A köztársaság elnökének igaza van, hogy a maradék zsidóságnak, akik családjukat és egy életnek keserves munkáját elvesztették, hazatérve otthonukat kifosztva találták, e hazában — nyugalmuk legyen.

A félrevezetett és a demokratikus államba beilleszkedni nem tudó elemek gondoskodnak arról, hogy nyugalmunk ne legyen. Koholt vágakkal, a föld alatt megszervezett suttogó propagandával terjesztik az antiszemita métyelt. A hiszékeny emberek és a fasiszta mákonytól még kábultak beugranak az ilyen propagandának. Vigyázat maradék magyarok! Ezek a rövidlátó, háborút vesztett politikai brávók nem csak a zsidóságot kezdkí ki, hanem céljuk a hazában zűr-zavar, hátráltatni a szociális igazságon alapuló országépítő munkát.

Kereszteny polgártársaim, ha hivatkozunk a rettenetes szenvédéseinkre, megaláztatásunkra, erre Önök azt felelik: „mit hozakodnak elő állandóan a szenvédéseikkel, hát mi nem szenvedtünk?“ Igen polgártársaim Önök is szenvedtek, de mi a szenvédést nem kerestük, nem választottuk, ezt mi a fasizmustól kaptuk; még pedig nagyon bőven osztva.

Azok az igen nagyszámú magyarok, akik bíztak a német győzelemben és gátlás nélküli támogatói lettek a nemzeti szocialista politikának, önként vállalták a szenvédést és így az ő politikai vakságuk miatt szenvedni kellett az egész nemzetnek.

Az ellenállási mozgalom gyenge volt az országban. Itt Nyíregyházán megszervezte és pénzelte az ellenállási és partizán mozgalmat Sípos Miklós hittestvérem és az összekötő szerepet a beszervezett partizánokkal egy *Fried* nevű hittestvérem láttá el. A mozgalom vezetőit lefogták, budapesti honvéd vezérkari bíróság elé állítva, *Sípos Miklóst* kivéve a többi vádlottat 8—15 évig terjedő fegyházzal sújtották. *Fried* hittestvérem meghalt.

Most pedig szólaljanak meg itt helyettem a zsidókérdésről azok a nagy szellemek, akiket ma is csodál az egész világ és a haza.

RÁKOSI JENŐ A ZSIDÓKÉRDÉSRŐL

Az itt következő írások Rákosi Jenő-nek, a nagy magyar publicistának, a Budapesti Hírlapban 1920-ban írt vezérképből vett szemelvények.

ANAGY MAGYAROK között kimagasló hely illette meg Rákosi Jenőt, a nemes konzervatívizmus ősz vezérét, aki tollával egy félszázadnál tovább szolgálta a magyar nemzet ügyét. Senki elfogultsággal és rosszakarattal meg nem vádolhatta.

Szava messze visszhangzó, ítélete biztos és világos volt.

Keresztenysége és izzó magyarsága minden vitán felül állt. De következzenek itt az ő nemes szavai:

A ZSIDÓKÉRDÉS

Föltettem magamnak a kérdést: hasznos-e, tanácsos-e, kívánatos-e a zsidókérdést nyilvánosan, legkivált hírlapokban tárgyalni? Hiszen ez a kérdés Egyiptom óta többezer éves, Rómán, a középkori mozgalmakon, a gettókon, Tisza-Eszláron, a Dreyfus-pörön keresztül, egész a mi keresztény kurzusunkig. Amit róla tudósok írtak, szónokok beszéltek, újságok cikkezték, megtöltene egy országos könyvtárt. És a kérdés máig is megoldva nincsen, sőt keserű leve egyéb keserűségeink fölé ma bővebben ömlik el, mint bármikor ennek előtte. Ha végig-megyünk évszázadok tapasztalatain, azt kell hinnünk, hogy tudomány, hogy ember meg sem oldhatja, csak az élet kérlelhetetlen forgalma, sok parancsoló érdeke, nivelláló ereje. Legkevésbbé oldja meg az üldözés, az elnyomás, mert a törtéria tanúsága szerint az volt elég, sokkal kegyetlenebb formában, mint amilyent alkalmaznak a mai nemzetközi érdekek közösségeben (hogy tévedett szegény Rákosi) és érintkezés mellett és a zsidóság nem hogy fogyott, (sajnos igen) nem hogy elerőtlenedett volna, sőt nyilván tényezője volt a zsidó

szívósság, túrni tudás, szolidaritás nagyobb kifejlődésének. Semmi kecsegtető valószínűsége tehát nincsen annak, hogy most mi olyan helyzetet teremtsünk, amely a megoldás szót megérdemelje, más, mint a történelmi probléma megoldásáé.

A tisztelt házban, ahol a nemzet sorsát intézik, dereng az emberek lelkében, hogy ezt a kérdést sem lehet a kortestanyák, asztaltársaságok, malommalatti összejövetelek és a közbe-kiáltók szellemében és hangján kezelní. Elvégre, ha nem is vesszük azt, hogy egy vagy másfél millió magyar alattvaló erkölcsi és anyagi érdekét érinti az ügy, maga az az egy kö-rülmény, hogy a magyar kereskedelemlők óriási nagy többségben a zsidóság kezében van, óvatosságra int bennünket. A *magyar zsidót agyonverni annyi, mint a magyar kereskedelmet agyonverni és éppen ma, a gazdasági élet rettenetes válságában*. Ki vállalkozhatik erre megfontolással? Kérdezzétek meg erre nézve a magyar kormányt, amely felelős az országért.

Ezt a kérdést pedig hirtelen nem lehet megoldani ezzel, hogy eddig a magyar lenézte a kereskezőpályát és kerülte, most hát iparkodjék belehelyezkedni. Ezt nem lehet máról-holnapra elintézni azzal, hogy minden zsidó gyapotvállalkozó mellé — mert nem találunk ebben a kereskedelmi ágban keresztényt egyáltalán — odaállítunk egy kereszteny embert, hogy tanulja el a mesterséget. Az is nem olyan egyszerű dollog, nem pökhendi úri tempó, hogy lenézi a magyar a kereskedelmet és kerüli.

A magyar évszázadokon ét katona volt és politikus, bíró és közigazgatási tiszttviselő és földesúr. A közdolgokat intézte és magán dolgait — ami az adás-vevést illeti — rábítza másra: házi zsidájára. Akkor bizony a múlt idők primitív viszonyai közt nem kell csodálni, hogy a vármegye s az ország dolgait intéző magyar nyúlbört, birkabört, gabonáját, ami eladnivalója került, nem maga vitte e vásárra s ha pénzre volt szüksége s a káptalantól már nem kapott, hát a házi zsidaját bízta meg, hogy szerezzen neki. Azóta a kereskedelemlő is más lett, egyik legfontosabb, legelőkelőbb, legbonyolódottabb, nagy tapasztalást, gyakorlatot és érzéket követelő élethivatás. Házi zsidaiak belenőttek, mielőtt nekünk eszünkbe jutott el is kezdeni. Ez is történelmi fejlődés. Nem lehet innen bottal ki-, amoda beverni;

de lehet bőlcs kormányzati politikával más ösvényekre terelni lassan 63 idővel.

Ez nem felekezeti, nem faji, hanem társadalmi kérdés. A társadalom csendes, zajtalan, minden feldolgozó ereje fogja megoldani, ha megoldható. A kérdés valahányszor felbukkan, az elemi kitörésekhez: esőhöz, záporhoz, szélviharhoz hasonlatos. Nem lehet se szónoklattal, se hírlapi cikkel föltartóztatni. Meg kell várni míg elmúlik, hogy aztán az élet újra kezdje el kiegyenlítő szerepét. Mert ez is olyan forrásokból táplálkozik, mint ama természeti tünemények. Az emberi lélek hozzáférhetetlen, titokzatos műhelyéből, ahol mint a tűzokádó hegyek mélységeiben, felhalmozódik az eruptív anyag, s egy titokzatos lökésre kitör. Ezek elemi erők. Nem segíthet rajta se a filoszemita, se az antiszemita, se a zsidó. Bölcsesség, jellem, türelem és hazafiság kell hozzá, hogy az időjárást viseljük.

A ZSIDÓKERESKEDŐKRŐL

Az ember azt gondolná, hogy volt nekünk egy életrevaló kereskedő- és pénzvilágunk, amely egy pár évtizedes munkával a magyar banküzletet kecsegtetően függetlenné tudta tenni a bécsi pénzvilág zsarnokságával szemben. Ezek a mi kereskedőink élelmes, találékony és vállalkozó emberek voliekk, nagy pénzintézeteket neveltek meg, értékes és sokféle összeköttetésük van a világpiaccal, rengeteg gyakorlatuk és tapasztalásuk a pénzvásár, a kereskedelelem, a világforgalom terén és szervezett munkaerejük mindehhez.

És az ember azt gondolná, hogy egy országban, amelyet iszonyatosan megcsonkítottak, amelyet egy ötéves háború ki-zsarolt, amelyre Európa egy elviselhetetlen békét kényszerített rá: azt gondolná az ember, hogy egy országban a közhatalomra nézve semmi se olyan nagy szerencse, mint ha egy ily kereskedelmi osztálynak pénzereje, hitele, tudása, tapasztalása, összeköttetése és vállalkozószellemme áll a rendelkezésére.

Hogy hibáik is voltak, hogy a köreiben bűnös manipulációk is előfordultak? Jó arról azután. Először állítsuk helyre az országot, a hitelét. szerezzük meg a megélhetés föltételeit, szervezzük meg existenciája gazdasági alapjait, a jogrendet,

az élet és vagyonbiztoságot és így legalább el tudjuk viselni a minden napirelhetetlenségeit.

Ha a nehézségeken túlestünk, — beszélhetünk bizonyos reformokról. Értsék meg, arról nem lehet szó, hogy zsidó kereskedelmi monopóliumokból kereszteny kereskedelmi monopóliumokat csinálunk; hanem arról, hogy a mi aktív kereskedelmi erő még van, befogjuk „felekezeti és nemzetiségi különbség nélkül“ a rettentő helyzet megrekedt szekérébe: most nem lehet az a gondunk, hogy arányosított, vagy nem arányosított megoldással biztosítuk a jövendő kereszteny Magyarországot, most az a feladat, hogy borzasztó elesettségéből feltámasszuk azt a Magyarországot, ami még megmaradt belőle.

ÖSSZETARTÁS, MARADÉK MAGYAROK!

Mikor Sándor Pállal együtt ültünk a {egyházban, ahol mintegy nyolcvan-kilencven fogoly közt mindig volt egy tizenöt-húsz zsidó, amikor mint cellabeli szomszédek ettük a fegyencék keserű kenyérét, — és búsulva, beszélgetéssel üztük el a jelen rémeit magunktól, — bizony nem emlékszem, hogy csak egyszer is a zsidókérdést tárgyaltuk volna, Esztétikai kérdések, a magyar nyelv és néplélek kérdései, a nemzet sorsa, múltja s jövője volt mindig u témánk és csodás összhang, megértés, reménykedés és testvéri szeretet tanyázott velünk a börtönben.

Most, hogy kiszabadultunk, az erények ellenkezője üssön tanyát, még pedig a szívünkben sokkal csúnyább börtön találna lenni, mint volt nekünk a kőbányai gyűjtőfogház és a Markó-uccai rémtanya.

Aki kikeresztelkedett, az még ezzel nem szűnt meg zsidónak lenni és aki zsidó hitét megtartotta, nem tartotta meg okvetlenül szívén és eszén a gettót is.

Akik találkozni tudunk nemzeti ideáljaink oltára körül, a magyar hazai szolgálatában békében-háborúban: magyar testvéreink önfeláldozó szeretetében, a közszolgálat és közélet tisztságának hű ápolásában: azok mind magyarok vagyunk, más nevű isten, ha Allah, ha Jehova, ha más, egymástól meg nem különböztethet bennünket, sem a szavak, amelyekkel meg-

imádjuk, sem a kultusz, amellyel templomban szolgáljuk Istenünket.

Nekünk kell, hogy nemzetünk sikoltása a vesénkbe vágjon, kell, hogy a lelkiismeretünkbe hasítson, mert mi vagyunk az az elátkozott nemzedék, mely ezt a katasztrófát a nemzetre hozta. És mi vagyunk az a nemzedék, melynek el kell ezt a rettentet fordítani a nemzetről áldozattal, munkával, magunkbaszállással, mellünkverésével és az igazság elszánt szolgálatával.

Nézzetek körül! Mától fogva Magyarország hivatalosan s Európa szemében régi területének egyharmadára zsugorodott össze. Mától fogva a tizenegymillió magyarból négymillió idegen népek impériuma alá került.

Miképen teszitek mindezt jóvá, ha a megmaradottak nem az egyetértésben, nem a szeretetben, nem a munka nemes versenyében, nem a keresztyényi türelemben s a kölcsönös megbecsülésben keresik az erőt, hanem fennhíjazásban, gyűlölségen, erőszakban, türelmetlenségen, igazságtalanságban és önző szükkeblüségen.

Széchenyi István kegyelmet kért az apagyilkos száméra, ha magyar, mert hisz oly kevesen vagyunk magyarok. Vészt hoz magára s a magyarrá, az egész nemzetre az, aki éppen a nagy szerencsétlenség napjaiban a gyűlöltiséget terjeszti az országban. Mert sükségünk van a nagy tusában, a nagy helyrehozásban a nagy újjászületésben mindenki, aki magyar, aki magyar akar lenni, akinek itt élni-halni kell, akikkel egy életen ót egy kenyéren éltünk, akiknek valaha a poharából ittunk, akikkel együtt őröltünk, akikkel együtt szenvedtünk börtönt és üldözést.

NYILATKOZATOK AZ ANTISZEMITIZMUSRÓL

A VATIKÁN:

„Az antiszemitizmus nem más, mint a század szégyene! Az új antiszemitizmus nem egyéb, mint a modern pogányság eszméjének győzelme.“

Osseroallore Romano
1937. karácsonyi számából.

FAULHABER MÜNCHENI HERCEGÉRSEK

egyik szentbeszédében a következőket mondotta:

„Amikor néhány évvel ezelőtt felléptem az embertelen faji gyűlölet magvának elvetése ellen, meg akarlak kövezni. Életem a legnagyobb veszélyben forgott Én nem féltettem az életemet és amit tettem, a legtisztább meggyőződésből cselekedtem.

A zsidósággal szemben elkövetett gonosztettek nem voltak keresztenyiek, ezeket elítélem, megvetem.

NÉHAI DR. BALTHAZAR DEZSŐ REF. PÜSPÖK

a következőket írta:

„Alig van nép, melv a válságoknak olyan hosszú sorát élte volna át, mint a zsidó nép. A fejsze sokszor irányozódott léte gyökerére és még is megmaradt a kisarjadzsásra elegendő erő. A zsidó öntudat mindmegannyiszor megállta helyét, az élet próbáját.

E. WILSON LONDONI LELKIPÁSZTOR

a baptisták világkongresszusán a következőket mondotta:
„Mélyen fájlaljuk a zsidók legyilkolásának hosszú sorozatát úgynevezett kereszteny állam részéről és kijelentjük, hogy

az ilyen igazságtalanság Krisztus tanításainak és szellemének megsértése. Nem lehet egyidőben Istenet szeretni és fajszom-szédunkat győzölni. Az antiszemizmus az igazságtalanság piszkos hajtása, melyet félelem és irigység szül“.

MOMSEN:

„A söpredék mindig söpredék marad s az antiszemizmus a söpredék szellege. Olyan, mint egy borzalmas járvány és egész kultúránkat visszavetette száz esztendővel“.

KOSSUTH LAJOS:

„A zsidókérdésnek két oldala van. Egyik a középkor sötétségének hagyománya: a zsidógyűlölet. A másik bizonys közgazdászat! és társadalmi bajok, melyek amannak tápul is szolgálnak és élesztőssére fel is használtattak. A nép érzi a nyomort de nem tud magának okairól számot adni, ekkor előáll a középkori zsidógyűlölet s azt mondja: te szegény nyomorgó nép, megmondom én neked, mi a te nyomorod oka: a zsidó. S természetesen az a visszhang kél: „üssük a zsidót“.

Irataim az emigrációból.

Egyezerkilencszázötöt írunk, a cári Oroszországban zsidó üldözések folynak, az áldozatok száma 55.000.

G O R K I J

dicsőíti a zsidóságot és azt hirdeti, hogy a zsidókérdés csak akkor fog megszűnni, mikor a zsidóság befejezte misszióját és az emberiség tényleg meg lesz váltva.

TOLSZTOJ

arcát a felháborodás és szégyenérzet pírja önti el és így nyilatkozik:

„A rabszolgaság borzalmai és iszonyatai óta förtelmesebb dolgot nem ismerek, mint ez az egy egész népfaj ellen intézett gázság és gonoszság. Ketrecbe zárni, kivételes törvények által elszigetelni embereket, őket durva, kegyetlen és vesztegetésre

szomjas hivatalnokoknak kiszolgáltatni, őket a tiszteességes foglalkozásokból kirekeszteni és aztán a tömeg prédájává dobni, valahányszor ez Pétervárott célszerűnek látszik, — nem más ez, mint mikor a római cézárok alatt cirkuszok fenevadait szabadon bocsájtják a gonosztevőkre és kereszteny rabokra.

A NYÍREGYHÁZÁN ÖSSZEÜLT ORSZÁGOS REFORMÁTUS SZABADTANÁCS DEKLARÁCIÓJA

Megkövetik a magyar zsidóságot

Midőn e történet írását befejeztem, ült össze az Országos Református Szabadtanács négynapos konferenciára Nyíregyházán. — Békefi Benő lelkipásztor a következő deklarációt olvasta fel a konferenciára összegyűltek előtt:

„Az Országos Református Szabadtanács Isten iránti hálával ös örömmel emlékezik meg a magyarországi Református Egyház Zsinati Tanácsának határozatáról, amelyben megvallotta egyházunk bűneit és mulasztásait a zsidókérdés és a zsidómisszió terén és megállapította a gyülekezetek felelősséget a zsidók közötti evangéliumi szolgálatokért.

Az Országos Református Szabadtanács nyomatékosan megvallja, hogy a zsidókérdést a keresztyén mivolt, sőt lényegében Krisztuskérdésnek tekinti. Éppen ezért az egyház és az igeHIRDETÉS feladatának ismeri el azt, hogy az egész magyar népet elsősorban neki kell meggyőznie az antiszemizmust — s minden egyéb faji, világnézeti vagy felekezeti gyűlöködésen alapuló magatartás, vagy mozgalom — a keresztyénséggel összeegyeztethetetlen és Isten sértetlen törvényeibe ütköző voltáról.

Éppen e felelősség terhe alatt Isten színe előtt felkéri a lelkipásztorokat, a vallástanítókat, az evangéliumi munkásokat és a presbitériumokat, hogy tegyenek meg minden az antiszemizmusnak az evangélium erőivel való leküzdésére.

A reánk nehezedő felelősség súlya alatt és a zsidósággal szemben elkövetett mulasztások és bűnök miatt is népünkkel együtt bűnhődve — átérzve azt

a szörnyű fájdalmat, amit az életben maradt zsidóság szeretteinek elhurcolása és borzalmas kiirtása miatt hordoz — megkésve bár, de most Isten színe előtt bocsánatot kérünk a magyar zsidóságtól. Bűnbánatunk és bocsánatkérésünk komolyságából eredően szeretettel kérjük a magyar zsidóságot, hogy saját legbölcsebb vezetőinek részéről elhangzó intelmeket megszívlelke tegyen meg a maga részéről is minden az új antiszemitaizmus ellen és az őszinte megbékülés érdekében, hogy a kölcsönös bosszú és gyűlölet cselekedetei helyett lehetővé váljék a kölcsönös megbecsülés és együttélés“.

A magyar református egyház mindenkor megértést tanúsított a zsidósággal szemben. Milyen nagy szolgálatot tett volna a református zsinat, ha az üldöztetések idején, bátor kiállásával védelmezi a zsidóságot.

A református gályarabok utódainak a mostani deklarációját kövesse a többi kereszteny felekezeteknek is hasonló megnyilatkozása, hogy végre a megbékülés szelleme uralkodjék a hazában.

Nem volnék a történet hű krónikása, ha ezen mellettünk szóló nyilatkozatot e történet keretében nem ismertetném.

VÉGE.